

УДК 94(477.83) «1915–1917»

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.06>

ВПЛИВ СПЕКУЛЯЦІЇ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ ЛЬВОВА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (ЛИПЕНЬ 1915 – ГРУДЕНЬ 1917 РР.)

Босак Василь,*аспірант кафедри історичного краєзнавства
Львівського національного університету імені І. Я. Франка
ORCID ID: 0009-0002-8350-0205*

У статті розглянуто основні фактори, що сприяли зростанню товарної спекуляції у Львові протягом 1915–1917 рр., її основні форми, а також методи боротьби, які застосовували центральні та місцеві органи влади й поліція. Насамперед проаналізовано чинники, що призвели до поширення явища спекуляції у досліджуваний період. Зокрема, розглянуто вплив на гендлювання масового притоку біженців і переселенців, що спричинило різке зростання чисельності населення міста. Другою причиною зростання тіньової торгівлі визначено недоліки продовольчого забезпечення Львова в умовах війни, що призвели до дефіциту товарів. Незважаючи на запровадження системи регулювання цін та контролю за запасами, нестача продовольства створила умови для тіньових схем та нелегальної торгівлі. Окрему увагу приділено криміногенній ситуації та мародерству, які загострилися в останні тижні перебування російської адміністрації у Львові. Зазначено масові пограбування, розкрадання складів та військових казарм, що стало причиною штучного дефіциту товарів та зростанню нелегального ринку. Згадано про вплив санітарно-епідеміологічної ситуації, що не лише ускладнила умови життя, а й вплинула на логістику постачання товарів і поширення панічних настроїв серед населення.

Також у статті охарактеризовано основні форми спекулятивної діяльності у досліджуваний період. Наймасовішим проявом серед них стало завищення цін у роздрібній торгівлі. Зазначено відмінності у спекулятивних практиках дрібних торговців та великих перекупників: перші змушені були реалізовувати продукцію за завищеними цінами для власного виживання, тоді як другі організовували масштабні схеми зі штучним дефіцитом. Розглянуто практику вивезення продовольства з міста. Підкреслено, що окремі випадки переміщення товарів здійснювалися біженцями та військовими для особистого використання, однак значні партії продовольства нелегально вивозилися з метою перепродажу, що лише поглиблювало товарний дефіцит у Львові.

У фінальній частині статті увагу присвячено методам боротьби з гендлюванням, які застосовували австрійська адміністрація та правоохоронні органи. Проаналізовано заходи з контролю за магазинами і ринками, впровадження граничних цін та покарання для порушників. Також оцінено ефективність даних заходів. Дослідження дає змогу глибше зрозуміти соціально-економічну ситуацію Львова в роки Першої світової війни, розкриваючи механізми функціонування спекуляції та її вплив на повсякденне життя мешканців міста.

Ключові слова: Перша світова війна, Австро-Угорська імперія, Львів, соціально-економічне становище, продовольче забезпечення, спекуляція, тіньова торгівля.

Bosak Vasyl. The Impact of Speculation on the Socio-Economic Life of Lviv Residents During the First World War (July 1915 – December 1917)

This article examines the main factors that contributed to the growth of commodity speculation in Lviv during 1915–1917, its main forms, as well as the methods of combating it, which were used by the central and local authorities and the police. First of all, the factors that led to the spread of the phenomenon of speculation in the studied period are analyzed. In particular, the impact on speculation of the mass influx of refugees and immigrants, which caused a sharp increase in the city's population, was considered. The second reason for the growth of shadow trade is the lack of food supply in Lviv during the war, which led to a shortage of goods. Despite the introduction of a system of price regulation and stock control, food shortages created conditions for shadowy manipulations and illegal trade. Particular attention is paid to the criminal situation and looting, which intensified in the last weeks of the stay of the Russian administration in Lviv. Mass robberies, looting of warehouses and military barracks were noted, which caused an artificial shortage of goods and the growth of the illegal market. The impact of the sanitary–epidemiological situation was mentioned, which not only complicated living conditions, but also affected the logistics of supplying goods and the spread of panic among the population.

The article also describes the main forms of speculative activity in the period under study. The most widespread manifestation among them was the increase in prices in retail trade. Differences in the speculative practices of small traders and large resellers were noted: the former were forced to sell products at inflated prices for their own survival, while the latter organized large-scale schemes with artificial shortages. The practice of taking food out of the city was considered. It is emphasized that individual cases of movement of goods were carried out by refugees and military personnel for personal use, however, significant batches of food were illegally exported for resale, which only deepened the commodity deficit in Lviv.

In the final part of the article, attention is devoted to the methods of countering speculation, which were used by the Austrian administration and law enforcement agencies. The measures to control shops and markets, the introduction of maximum prices and punishment for violators were analyzed. The effectiveness of these measures was also evaluated. The study allows for a deeper understanding of the socio-economic situation of Lviv during the First World War; revealing the mechanisms of the functioning of speculation and its impact on the everyday life of the city's residents.

Key words: World War I, Austro-Hungarian Empire, Lviv, socio-economic situation, food supply, speculation, shadow trade.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою соціально-економічного життя населення в умовах війни є спекуляція (також у тексті – гендлювання, тіньова торгівля). Відповідно до тлумачного словника, цей термін означає скуповування та перепродаж цінностей (цінних паперів, товарів, майна тощо) за нестабільного курсу з метою отримання прибутку на різниці в цінах або курсах [1].

Розрізняють кілька основних видів спекуляції:

1. Товарна – купівля дефіцитних товарів із подальшим перепродажем за завищеними цінами.
2. Майнова – придбання об'єктів нерухомості з метою перепродажу за умови зростання цін.
3. Валютно-біржова – купівля-продаж валюти або цінних паперів для отримання прибутку на курсовій різниці.

У даній розвідці ми зосередилися на питаннях товарних спекулятивних практик, оскільки інші її види потребують додаткового опрацювання джерельного матеріалу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу механізмів тіньової торгівлі в кризових умовах Першої світової війни, що дозволяє не лише краще зрозуміти її роль як економічного явища і соціальним фактором, що загострював нерівність, сприяв поширенню паніки та руйнував довіру до державних інституцій. Аналіз цих процесів є важливим для розуміння механізмів функціонування ринку в кризових умовах, а також ролі державного втручання у стабілізацію економічної ситуації.

Історіографія питання. Проблема спекуляції у Львові під час Першої світової війни в історіографії висвітлювалася лише побіжно. Львівський історик І. Крип'якевич (під псевдонімом Петрович) у своїй праці «Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915» аналізує загальний економічний стан краю у зазначений період [2, с. 40–50]. Серед іншого, він згадує про контрабанду продукції та інших товарів із Галичини до різних регіонів Російської імперії, а також про заходи окупаційної адміністрації щодо боротьби з цим явищем [2, с. 46–47]. С. Орлик у доповіді «До питання продовольчого ринку на окупованих Росією територіях Східної Галичини та Північної Буковини в роки Першої світової війни» вказує на причинно-наслідковий зв'язок між дефіцитом харчових продуктів, створенням штучного браку товарів та гендлюванням [3, с. 71].

Деякі дослідження торкаються теми нашої роботи безпосередньо на прикладі Львова. Польська дослідниця Г. Крамаж у праці «Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta» подає інформацію про валютні спекуляції та систему затвердження максимальних тарифів [4, с. 48–50]. В. Голубець у своєму дослідженні продовольчого забезпечення Львова під час російської окупації аналізує заходи міського уряду щодо регулювання цін на основні товари як одного з методів боротьби з гендлюванням [5]. Таким чином, наше дослідження розширює наявні напрацювання безпосередньо у контексті розгляду спекулятивних практик та їх впливу на соціально-економічне життя Львова.

Мета статті – дослідити фактори соціально-економічної напруженості, що спричинили зростання спекуляції продовольчими товарами в досліджуваній період Першої світової війни, її основні форми, а також проаналізувати методи боротьби з нею, які застосовували центральні та місцеві органи влади й поліція у Львові.

Виклад основного матеріалу. У даній розвідці ми зосередимося над питанням товарної спекуляції, оскільки інші її види потребують додаткового опрацювання джерельного матеріалу. Для початку визначимо кілька основних причин явища товарного гендлювання у Львові в роки Першої світової війни. Найперше слід відзначити суттєве зростання чисельності населення міста. Наразі дослідники не мають одностайного погляду щодо кількості біженців як на територіях Королівства Галичини та Володимирії, охоплених бойовими діями, так і безпосередньо у Львові. За оцінками К. Кондратюка, лише станом на 1915 рік до тилових районів Австро-Угорщини евакуювалося приблизно 1,1 млн осіб із Галичини та Буковини [6, с. 619].

Після вдалих контрнаступальних дій австро-угорського війська весною-літом 1915 р., що відбулися у результаті Горлицької операції, біженський рух активізувався з новою силою. Частина населення, що симпатизувала москвофільським ідеям (від 15 до 17 тис. осіб), подалася вслід за російськими

окупантами [7, с. 43–44]. У підконтрольні та стабілізовані австрійською владою райони до місць постійного проживання почався рух переселенців з Цислейтанії. Про кількісний показник процесу судити важко, проте він був вагомим.

Водночас частина з них тимчасово або на тривалий термін (із прифронтової смуги) затримувалась у Львові, що був транспортно–логістичним центром. У результаті цього чисельність населення збільшилася мінімум на 30 тис. осіб [5, с. 319]. Зазначимо, що у довоєнний період чисельність жителів міста знаходилася на рівні 212 тис. осіб, з них за оцінками О. Щодри та І. Петрія мінімум 14 тис. виїхало перед загрозою російського наступу [8, с. 360].

Прибуття біженців стало каталізатором низки негативних соціально–економічних процесів: вони створили додаткове навантаження на систему продовольчого забезпечення, сприяли поширенню інфекційних захворювань, поширювали паніку та чутки, а також були причетними до функціонування «чорного ринку».

Другою причиною, що значною мірою сприяла тіньовій торгівлі, стали проблеми з продовольчим забезпеченням міста. В умовах пріоритетного постачання провізії для потреб фронту, а також суттєвого зростання чисельності населення Львова, виник відчутний дефіцит продтоварів. Найбільше це стосувалося хлібних виробів [9, с. 3]. Австрійська адміністрація докладала зусиль для врегулювання цієї ситуації. Серед основних заходів слід виокремити поліцейний контроль над діяльністю ключових торговельних точок [10, арк. 5], а також жорстке регулювання запасів товарів у підприємств. Також для основного асортименту продуктів харчування було встановлено граничні ціни (ціноутворення було динамічним, переважно змінювалося щомісяця; приклади тарифів можна побачити за посиланням) [11, с. 6; 12, с. 6; 13, с. 6]. Однак нестача продовольства частково підірвала довіру населення до органів державної влади, а також створила сприятливе середовище для махінацій та тіньових схем.

Третьою причиною зростання спекуляції в досліджуваній період стала криміногенна ситуація та мародерство. В останні тижні перебування російської адміністрації у Львові зафіксовано різке збільшення кількості пограбувань. Вони стосувалися не лише помешкань містян, а й магазинів та складів. Окупаційна жандармерія не вживала належних заходів у відповідь, що наводить на думку про свідоме погіршення ситуації з безпекою.

Безпосередньо перед відступом російських військ у злочинах все виразніше простежується «російський слід». Очевидно, окупанти розраховували на застосування тактики «спаленої землі» та провокування соціальних заворушень у австрійському тилу [14, с. 3–4]. Додатково ситуацію загострювали місцеві злочинці та мародери, які активно розкрадали продовольство, одяг і побутові товари з покинутих казарм та палаючих складів [15, с. 3]. Це посилювало у населення відчуття товарного дефіциту. Не вагаючись, гендлярі продовжили впливати на ринок, організовуючи вивезення продовольства та інших товарів за межі міста або накопичуючи значні запаси на руках.

Додатковим чинником, що сприяв розвитку спекулятивних практик, стала складна санітарно–епідеміологічна ситуація у місті. Під час Першої світової війни у Львові регулярно спалахували епідемії азійської холери, черевного і висипного тифу, дизентерії [16, с. 77]. Ці хвороби не лише посилювали морально–психологічну напруженість серед мешканців, а й ускладнювали логістику та торговельні процеси. Страх перед зараженням змушував багатьох уникати ринків та громадських місць [16, с. 79], що лише посилювало хаотичний попит і сприяло зростанню тіньової економіки.

Розглянемо основні форми спекулятивної діяльності, які були поширені у Львові в досліджуваній період. Наймасовішим проявом стала тіньова роздрібна торгівля. Найбільше це стосувалося селян, які привозили власну продукцію та продавали її на міських базарах за цінами, що дещо перевищували встановлені максимальні тарифи [17, с. 10–12]. Для багатьох із них це було не стільки бажанням наживи, скільки вимушеною стратегією виживання, адже економічні труднощі, подорожчання фуражу та нестабільність постачання також впливали на їхнє господарство. Однак австрійська адміністрація не робила винятків: покарання для дрібних продавців були доволі суворими (далі у статті цей аспект висвітлено детальніше), часто непропорційними масштабам їхньої діяльності.

Водночас великі гендлярі діяли за більш продуманими схемами, використовуючи накопичення товарів та створення штучного дефіциту. Вони викупували продукти у приміських селах великими партіями та стримували їх продаж, вичікуючи моменту, коли ціни сягнуть максимуму [18, с. 3]. Через дефіцит люди були змушені платити значно вищу ціну, ніж встановлена державними тарифами або ринковими показниками. Гендлярі використовували ситуацію на свою користь, усвідомлюючи, що в умовах нестабільності навіть необхідні для виживання товари перетворювалися на розкіш. Як наслідок, у суспільстві гостріше відчувалася соціальна нерівність.

Ще однією поширеною формою спекуляції стало вивезення товарів за межі міста. У деяких випадках це відбувалося без злого умислу – біженці та військові вивозили невеликий обсяг продукції як особисті запаси. Однак значно частіше мало місце організоване переміщення великих партій продовольства та інших дефіцитних товарів з метою перепродажу. Наприклад, підприємливий львів'янин Самуель Шуссман був затриманий при спробі таємно вивезти для 350 кг цукру [19, с. 3]. Тіньові бізнесмени спрямовували їх як у тиліві райони Австро–Угорщини, так і в прифронтову зону, де попит був особливо високим. Такий відтік ресурсів було необхідно попереджувати і контролювати, оскільки він спричиняв посиленню дефіциту для місцевого населення.

В умовах нестабільного постачання та економічної кризи спекуляція могла призвести до непередбачуваних наслідків, зокрема у вигляді соціального незадоволення. Розуміючи це, влада на всіх рівнях оголосила боротьбу з цим ганебним явищем. Отже, прослідкуємо також стабілізаційні заходи та методи боротьби з гендлюванням, що запроваджувались австрійською адміністрацією та правоохоронними органами. Найперше, з метою припинення гендлювання президіум Галицького намісництва 27 червня 1915 р. розіслав циркуляр про суворе покарання за порушення затверджених державою максимальних тарифів. Документ отримали гмінні старости, керівники поліційних відділів та армійські комендатури. Нормативною базою для покарань слугувало відповідне Цісарське розпорядження № 194 від 1 серпня 1914 р та указ коменданта Львова від 4 липня 1915 р. [17, с. 2; 15]. Санкції за спекуляцію передбачали позбавлення волі або грошовий штраф. Більшість порушників, зафіксованих поліцейськими комісаріатами, були ув'язнені на термін від двох до восьми діб [17, с. 10; 19, с. 3]. Для інших гендлярів розмір штрафу становив від 20 до 300 крон залежно від масштабу порушення [17, с. 10; 12; 18]. У таблиці 1 наведено кілька випадків покарань для затриманих на львівських ринках продовольчих гендлярів, на основі яких можна зробити висновок про строгість покарання навіть при незначному перевищенні тарифних норм.

Таблиця 1

Приклади застосування покарань за дрібну спекуляцію

Прізвище та ім'я	Зміст правопорушення	Санкція
Катерина Г. з Пикулович	Продаж яєць по 16 грошей замість встановлених тарифом 12.	Оштрафовано 10 крон (пом'якшуюча обставина – наявність двох дітей).
Софія К. з Дублян	Продаж яєць по 20 грошей замість встановлених тарифом 12.	Заарештовано на 3 дні.
Миколай Д. зі Ставчан	Продаж молока по 50 грошей за літр замість встановлених тарифом 48.	Заарештовано на 4 дні.
Марія М. з Малехова	Продаж капусти по 60 грошей за голову замість встановлених тарифом 20.	Заарештовано на 8 днів.

Іншим заходом була протидія незаконному вивезенню продукції за межі міста. З цієї метою Центральне відділення поліції проводило рейди на залізничному вокзалі та прилеглий до нього території. Загальну результативність та вплив на чорний ринок від цих рейдів оцінювати складно. Часто вони закінчувалися вилученням незначної кількості провізії чи інших «заборонених» товарів, які солдати придбали та зберігали для особистого вжитку [20, с. 1]. Відкритим залишається питання чи завжди вилучення було оформленим під протокол. Проте зафіксовані випадки, коли правоохоронцями затримувалися великі партії продовольства. У звіті поліції від 20 грудня 1917 р. зафіксовано спробу вивезти до Відня серед вантажу та реманенту три скрині з продуктами харчування – мукою, солониною та курячими яйцями. Також серед багажу даних осіб знаходилися чотири мішки картоплі [21, с. 5]. Затримані апелювали до начебто наданого міським урядом дозволу на перевезення майна автомобільної фабрики Захарієвича і Сосновського, що у довоєнний час працювала у Львові. Проте причина наявності серед майна фабрики такої кількості продуктів харчування видається нам дискусійною.

Аналіз товарної спекуляції у Львові в 1915–1917 рр. показав, що це явище було наслідком сукупності соціально–економічних та військово–політичних чинників. Масовий наплив біженців і переселенців значно збільшив попит на продовольство, що в умовах дефіциту лише загострило проблему. Крім того, першочергове забезпечення фронту призвело до нестачі продуктів у місті, що сприяло розвитку нелегального ринку. Вплив криміногенної ситуації та мародерства, а також складні санітарно–епідеміологічні умови лише посилили нестабільність і створили сприятливі умови для тіньової торгівлі. Найпоширенішими формами спекуляції були завищення цін, створення штучного дефіциту та вивезення

продовольства з міста. Попри заходи австрійської адміністрації, такі як встановлення максимальних тарифів, поліцейський контроль і штрафи, ефективність боротьби зі спекуляцією була обмеженою. Дослідження цього явища дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування ринку в кризових умовах і роль державного втручання в регулювання економічних процесів.

Література:

1. Спекуляція – тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. *Словник – тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн*. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=спекуляція> (дата звернення: 19.02.2025).
2. Петрович І. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915. Львів : Політ. Б-ка, 1915. 119 с.
3. Орлик С. До питання стану продовольчого ринку на окупованих Росією територіях Східної Галичини та Північної Буковини в роки Першої світової війни. *Збірник тез III Міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти»*, 17 трав. 2024 р. С. 62–73.
4. Kramarz H. Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta. Kraków : Wydawnictwo Naukowe WSP, 1994. 154 s.
5. Голубець В. Продовольче забезпечення Львова під час російської окупації (вересень 1914–червень 1915 рр.). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2023, № 24. С. 318–332.
6. Кондратюк К. Втрати Східної Галичини в роки Першої світової війни. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць*. 2006, № 15. С. 616–622.
7. Кучера І. Біженський рух у Східній Галичині в 1914–1916 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2004. № 10. С. 42–51.
8. Щодра О., Петрій І. Повсякденне життя Львова під час російської окупації 1914–1915 рр. *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. T. 9: Życie codzienne miasta*. 2015. С. 354–378.
9. Brak chleba. *Kurjer Lwowski*. №70. 8 lutego 1916. S. 3.
10. Державний архів у Львівській області. Ф. 35. Дирекція поліції у Львові, м. Львів, Оп. 1., Спр. 3973.
11. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne*. 1915, 8. S. 6.
12. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne*. 1916, 1. S. 6.
13. *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczne*. 1916, 12. S. 6.
14. Pożary we Lwowie. *Kurjer Lwowski*. №173. 23 czerwca 1915. S. 3–4.
15. Czy rabowali? *Kurjer Lwowski*. №173. 23 czerwca 1915. S. 3.
16. Босак В. Епідемія холери у Львові та її вплив на соціальне життя міста (червень–листопад 1915 р.). *Етнічна історія народів Європи*. 2025. № 75. С. 76–82.
17. Державний архів у Львівській області. Ф. 35. Дирекція поліції у Львові, м. Львів, Оп. 1., Спр. 3970.
18. Taryfa maksymalna. *Kurjer Lwowski*. №189. 9 lipca 1915. S. 3.
19. Kontrabanda. *Kurjer Lwowski*. №198. 14 lipca 1915. S. 3.
20. Державний архів у Львівській області. Ф. 35. Дирекція поліції у Львові, м. Львів, Оп. 1., Спр. 4441.
21. Державний архів у Львівській області. Ф. 35. Дирекція поліції у Львові, м. Львів, Оп. 1., Спр. 4442.